

Oekraïne: 2025 = 1938?

De Britse premier Neville Chamberlain bij de terugkeer uit München, september 1938.

Ik ben niet zo van 'lessen trekken uit het verleden'. Politici en journalisten doen net iets te vaak aan argument-picking. Geschiedenis als snoeptrommel, en graaien maar...

Door Peter Bak

Begin dit jaar, aan de vooravond van de Veiligheidsconferentie in München, maakte Trump duidelijk dat Zelensky het door Poetin veroverde deel van Oekraïne moest prijsgeven, en ook moest afzien van het NAVO-lidmaatschap. Toegeven dus, omwille van de lieve vrede. Prompt ging Eurocommissaris voor Buitenlandse Zaken Kaja Kallas bij de geschiedenis te rade en waarschuwde de wereld voor het kwaad van *appeasement*: 'Als we destijds de Tsjechen hadden gesteund, was er geen wereldoorlog geweest.'

'Destijds': dat was eind september 1938, toen een wat houterige Brit op een Londens vliegveld triomfante-lijk met een papiertje stond te wuiven. *Herr Hitler* was

tevreden, zei de Britse premier Neville Chamberlain, teruggekeerd van onderhandelingen in München, met zijn rasperige stem. Eerder dat jaar, in maart 1938, had Hitler Oostenrijk geannexeerd. Vervolgens wilde hij ook Sudetenland, een door Duitstaligen bevolkte grensstrook van Tsjechoslowakije, aan zijn Derde Rijk toevoegen. Er dreigde oorlog, die werd afgewend op een top in München. Engeland en Frankrijk gaven toe, want Hitler beloofde dat hij niet op nog meer grondgebied uit was. Met Sudetenland waren alle Duitsers *heim ins Reich*. En daarom was het, zei Chamberlain opgetogen op dat Londense vliegveld, *peace for our time*. Niet dus: een halfjaar later, in maart 1939, bezette Hitler ook de rest van Tsjechoslowakije. Nog eens een halfjaar later was

het oorlog – en in 1945 waren meer dan vijftig miljoen mensen dood, onder wie zes miljoen joden. Zie daar: het trauma van ‘München 1938’.

MacArthur en ‘Super München’

Tien jaar later, eind februari 1948, toen de euforie over het verslaan van het Derde Rijk was vervlogen en een nieuwe – Koude – oorlog de ontluisterende realiteit was, werd Tsjechoslowakije weer wereldnieuws. Nu namen communisten, aangespoord door Moskou, er de macht over. Het was, zo wilde de Koude-Oorlog-retoriek, de schuld van de – in april 1945 overleden – Amerikaanse president Roosevelt en de toenmalige Britse premier Churchill. Op een conferentie in Jalta, op de Krim, in februari 1945, zouden ze Oost-Europa aan Sovjetunie-leider Stalin cadeau hebben gedaan. ‘Jalta 1945’ was vers twee van het verraderslied dat *appeasement* heette. Maar zo was het niet. ‘Jalta’ was wat anders dan ‘München’. Toen de Grote Drie in februari 1945 op de Krim aan de conferentietafel plaatsnamen stond het Rode Leger al diep in Oost-Europa. Roosevelt en Churchill konden simpelweg niets cadeau doen: Stalin had het al. In 1938 bezat Hitler daarentegen nog geen enkele vierkante meter van Tsjechoslowakije. Dat gold trouwens ook voor Engeland en Frankrijk: ze deden Hitler iets cadeau – Sudetenland – dat ze niet eens bezaten.

Twee jaar na de communistische coup in Praag kreeg de Koude Oorlog zijn eerste militaire front. Noord-Korea, bondgenoot van de Sovjetunie en China, viel in juni 1950 het door de Verenigde Staten gesteunde Zuid-Korea aan. In het Westen, de VS voorop, werd de aanval wijd en zijd gezien als voorbode van communistische wereldverovering. De parallel met de man die nog niet zoveel jaren eerder al eens een greep naar mondiale suprematie had gedaan, was natuurlijk gauw gevonden – en daarmee ook de referentie aan ‘München 1938’. Toen hadden we het monster zijn gang laten gaan, maar die fout zouden we nooit meer maken. Nu gingen we het monster, niet bruin maar rood van kleur, te lijf. De Amerikaanse generaal MacArthur, opperbevelhebber van de VN-troepenmacht die de Noord-Koreaanse agressor uit Zuid-Korea moest verdrijven, was zelfs bereid de atoombom in te zetten. Dan maar een derde wereldoorlog...

Dat was voor president Truman reden MacArthur in april 1951 van zijn functie te ontheffen, maar weer terug in Amerika werd de generaal als held binnengehaald. MacArthur viel in New York een grootse *ticker-tapeparade* ten deel die meer dan zeven miljoen Amerikanen op de been bracht. Truman echter werd als een nieuwe Chamberlain beschimpt. Men sprak van ‘Super München’. So

Ze deden Hitler iets cadeau – Sudetenland – dat ze niet eens bezaten

nineteen-thirty-eight revisited? Je reinste flauwekul, vond Omar Bradley, een vijfsterrengeneraal uit de Tweede Wereldoorlog. Indertijd was een land zonder slag of stoot prijsgegeven, terwijl op het Koreaanse schiereiland dagelijks honderden, soms zelfs duizenden militairen voor de verdediging van de Westerse vrijheid sneuvelen. De vergelijking met 1938 sloeg nergens op.

Kabaal om een kanaal

Tussen de beide Korea's kwam in 1953, toen de dodenteller van de oorlog inmiddels de vier miljoen had aangeikt, van wie de helft burgers, een wapenstilstand tot stand. Drie jaar later was de wereld alweer in de greep van een nieuw conflict: kabaal om een kanaal. Gamel Abdel Nasser, president van Egypte, nationaliseerde de Suezkanaalmaatschappij, die in Britse en Franse handen was. In Londen en Parijs schoot menigeen meteen weer in de Münchenkramp. Nasser, die een jaar eerder – 1955 – militaire steun bij de Sovjetunie had gezocht, ging al gauw als een nieuwe Hitler over de tong. Vooral de Britse premier Anthony Eden ging onder een déjà-vu-gevoel gebukt. Het ‘verraad’ van 1938 had Eden van nabij meegemaakt: hij was toen minister van Buitenlandse Zaken. En in de oorlog die op de *appeasement-déconfiture* was gevolgd, was zijn oudste zoon gesneuveld. Eden besloot geen *inch* te wijken: terug met dat kanaal, en wég met Nasser. Geen slappe knieën zoals in 1938. Of 1936, toen Hitler het Rijnland al had bezet, of nog een jaar eerder: 1935, toen hij de algemene dienstplicht had ingevoerd.

De Britten en Fransen zochten contact met Israël en eind oktober 1956 vielen ze gedrieën Egypte aan. Ze moesten de strijd al snel staken – niet omdat Nassers troepen te sterk waren, maar omdat Washington niets van de militaire actie moest hebben. Moskou dreigde zelfs met de atoombom. De Britten en Fransen leden groot gezichtsverlies. Ze dachten een in 1938 en 1939 geleerde les, getiteld ‘Het trauma van München’, in praktijk te mogen brengen, maar ze waren eraan voorbijgegaan dat de Verenigde Staten en de Sovjetunie na 1945 de nieuwe bovenmeesters van de wereld waren geworden. Weliswaar was men in Washington evenmin van Nasser gecharmeerd, maar de ruzie om dat kanaal was volgens de Amerikanen toch van andere orde dan de ‘keten van tekortschieten’ die aan de Tweede Wereldoorlog was voorafgegaan.

Foto National Archives

Winston Churchill, Franklin D. Roosevelt en Jozef Stalin tijdens de conferentie van Jalta, februari 1945.

De kanonnen van 1914 – en de raketten van 1962

In januari 1961 werd het Witte Huis betrokken door een president die 'München 1938' van nabij had meegeemaakt: John F. Kennedy. Zijn vader was toen Amerika's ambassadeur in Londen, hijzelf was Harvardstudent en werkte aan zijn eindschrijft *Appeasement at Munich*, waarvoor hij in 1938 en 1939 zelfs door Europa reisde. Kennedy kwam in zijn scriptie tot de conclusie dat 'München' onvermijdelijk was geweest omdat Engeland en Frankrijk op dat moment militair veruit de mindere van nazi-Duitsland waren. De 'les' van 1938 was volgens Kennedy niet dat je een veroveringszuchtig regime met mondiale aspiraties geen duimbreed mocht toegeven, maar dat je het gevaar tijdig moest onderkennen en je dus eerder moest bewapenen.

In oktober 1962, 24 jaar na de door Kennedy bestuurde Sudetenlandcrisis, zette een eskader Russische

schepen, met atoomraketten aan boord, koers richting communistisch Cuba, op de drempel van Florida. De bedoeling was de raketten op het eiland te installeren en ze te richten op doelen in de Verenigde Staten. Cuba's leider Fidel Castro als nieuwe Hitler brandmerken en – indachtig de 'les' van 1938 – het eskader naar de zeebodem jagen kon een catastrofale atoomoorlog betekenen. Kennedy koos voor zelfbeheersing, voor ratio. Door ragfijn diplomatiek handelen bracht hij Sovjetleider Chroestsjov ertoe de schepen met de raketten te laten omkeren. De wereld, nooit eerder zo dicht bij een derde wereldoorlog, haalde opgelucht adem.

Nu Oekraïne, straks wij?

'Cuba 1962' zette 'München 1938' in de schaduw. Noem het de 'les' van 1962: nooit meer balanceren op het scherp van nucleaire zelfvernietiging. Dat spook leek na de val van de Muur, in 1989, zelfs voorgoed verjaagd. Het

Sovjetimperium zakte door zijn hoeven. Maar toen viel ook Joegoslavië uiteen en kwamen etnische conflicten, die tot 1980, toen dictator Tito stierf, onder een communistisch deksel hadden gezeten, volop tot uitbarsting. Beelden van een uitgemergelde man in een concentratiekamp bij het Bosnische Omarska gingen in de zomer van 1992 de hele wereld over. Meteen riepen politici en journalisten 'WO2' in herinnering. En klonk alom de waarschuwing: géén herhaling van 'München 1938'. Dus: nú militair ingrijpen. Nederland hield er een eigen trauma aan over: 'Srebrenica 1995'.

Vier jaar later, op de laatste dag van de eeuw die twee wereldoorlogen had gebaard, presenteerde Boris Jeltsin, president van wat de 'Russische Federatie' heette, een voormalige KGB-officier als zijn opvolger. De – toen nog – schriële man had een uitdrukkelingsloos gezicht en een vreemd loopje. Wie had ooit gedacht...? Vladimir Vladimirovitsj Poetin droomde van een nieuw Russisch Rijk. Sinds drie jaar weten we dat het daar niet bij is gebleven. Maar weten we ook wat we moeten doen?

Kennedy zag in dat je het gevaar tijdig moest onderkennen en je dus eerder moest bewapenen

We moeten, aldus Eurocommissaris Kallas, Poetin geen duimbreed toegeven. Kallas is in 1977 geboren in Estland, dat toen onder de communistische knoet van de Sovjetunie zuchtte. In 1990 – Kallas was dertien – werd Estland een vrij land. Wij, in het Westen, in de roes van de gewonnen Koude Oorlog, dachten dat we de Russen wel zo'n beetje naar onze pijpen konden laten dansen. De Esten echter bleven wantrouwend, ja: angstig. Vijftig jaar onderdrukking is niet zomaar met een druk op de *delete*-knop uit het collectieve geheugen gewist. Sinds 24 februari 2022 denken de Esten: nu Oekraïne, straks wij? Daarom moeten we volgens Kallas nú doen wat we in 1938 hebben verzuimd: niet zwichten voor de veroveringszuchtige tiran.

Ik weet het niet...

Hadden Engeland en Frankrijk de Tweede Wereldoorlog kunnen voorkomen als ze in 1938 'nee' hadden gezegd? Hitler *wilde* oorlog, koste wat het kost, om zodoende het jodendom te vernietigen en *Lebensraum* te scheppen voor het Duitse *Herrenvolk*. In september 1938 was hij er al klaar voor. De vraag moet daarom zijn: hadden Engeland en Frankrijk de oorlog toen kunnen winnen? Paar maanden vechten, misschien een halfjaar of een jaar: Hitler en zijn trawanten dood of gevangen, alles

weer normaal? Ik denk het niet. Het was al te laat. Hitler was militair al behoorlijk sterk en het Duitse volk stond vrijwel als één man en vrouw achter hem. *Appeasement* was niet zo onlogisch of naïef. Of laf. Wij weten wat er zou volgen, Chamberlain wist dat niet. Niemand wist dat.

Dus zo kwaad is Trumps optreden nog niet? In ieder geval kunnen we vaststellen dat er intrigerende parallellen zijn. Chamberlain was ook zakenman van origine, die Tsjechoslowakije maar een verafgelegen land vond dat helemaal geen oorlog waard was. Zo denkt Trump ook over Oekraïne, en hij is al net zo ijdel en eigengereid als Chamberlain. Ook Trump zou maar wat graag op een vliegveld, teruggekeerd van onderhandelingen, triomfantelijk een papiertje in de lucht willen steken. Zeggend: hierop staat zowel de handtekening van 'mister Putin' als de mijne – en daarmee is alles geregeld. Want hij heeft mij beloofd dat hij niet op nog meer grondgebied uit is.

De verschillen tussen '1938' en '2025' zijn echter net zo groot. Het was de Tsjechen niet gegeven Sudetenland gewapenderhand te verdedigen, terwijl de Oekraïners sinds dag één van de Russische inval met man en macht terugvechten. Praag werd indertijd gewoon in de steek gelaten, maar Kyiv wordt massief gesteund, ook door de VS. Hitler was, als het eropaan kwam, een megalomane en daardoor onberekenbare politicus. Bij hem was het alles of niets. Poetin is een kille rekenaar – en hij kan in een oogwenk de hele wereld vernietigen. Kennedy zei in 1963: 'Als de mensheid niet binnen afzienbare tijd de oorlog afschaft, dan zal de oorlog spoedig een einde maken aan de mensheid'.

We leven nog steeds, de oorlog is niet afgeschaft en in eigen land klinken zelfs stemmen om de opschorting van de opkomstplicht voor militaire dienst ongedaan te maken. Ikzelf werd in 1981, een maand voordat ik achttien werd, ter keuring naar een kazerne in Amsterdam ontboden. Daar heb ik me 's ochtends, gewapend met een jampot met urine, gemeld en ben ik de verdere dag ook anderszins op militaire geschiktheid beoordeeld. Ik zou in 1989, na afronding van de studie, de wapenrok hebben moeten aantrekken. Ik heb dat geweigerd. Ik vond, net als Kennedy in 1963, dat oorlog moest worden afgeschaft. Dat vind ik nog steeds, maar ik heb niet de indruk dat iedereen het met me eens is. En ondertussen stel ik mezelf voortdurend de vraag of ik – sleutelwoord 'Oekraïne 2025' – nu ook militaire dienst zou hebben geweigerd. Antwoord: ik weet het niet... Echt niet.

Peter Bak - Onderzoeker bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld.